

lelhetetlen szigorral ügyeltek a minőségre. És a *Publicationes* körül néhány év alatt fölött s a szerkesztő idő előtti haláláig virult a világszerte elismert „debreceni algebrai iskola”. Ha tetszik, akkoriban a magyar matematikában Debrecen volt a „főváros” és Budapest a „vidék”. Szójátéknak látszhat, de nem az: a kultúrában és tudományban „vidék” és „főváros” nem definiálható a regionális szemlélet (egyébként is roppant kérdéses) kategóriái szerint. Önmagában is hatalmas és sürgető tudományos (de távolról sem csak szociológiai!) föladat lenne, tisztázni végre ezeket a fogalmakat.

A nyáron, szomszédos ország egyik egyetemi városában — nemigen nagyobb Debrecennél vagy Pécsnél — meglátogattam a történelem professzorát. A műveit ismertem jól, egyik-másikat a „Tiszatáj” jóvoltából recenzeálhattam is. Tudtam hát, hogy tudományos alaposságának, tudós találmányosságának, híres kombináló és szintetizáló készségének páratlan forrás- és irodalomismeret az aranyfedezete. Ám amikor a dombnak menő kicsi utcán egyszerű polgárházban álló lakásába beléptem, földbe gyökeredzett a lábam. Könyvben, folyóiratban, xerox másolatokban ott volt minden, amit hazája történetéhez tudni kellett. Barátom, híres ottani történész ő is, huncut mosollyal nyugtázta meglepődésemet. Künn végét járta a hosszú szárazság miatt régen várt zápor, benn a professzor felesége illatos teával kínált. A két történész valami tudományos apróságról csevegett. Nyugodtan, megfontoltan, derűsen, nagy munkák jóleső terhétől élénken. Olyan egyszerűen és természetesen, ahogyan a virágok nyílnak s a madarak énekelnek. Tudták, hogy mögöttük egy nagy, *országos* könyvkiadó, amely értük s velük dolgozik. És soha nem ellenük. Hogy kikacagtak volna, ha megkérdem: Uraim, maguk nem érzik vidéki kutatónak magukat?

GREZSA FERENC

Hová lett a tudós tanár?

Bakos István írása fontos témára irányítja a közfigyelmet: a társadalomtudományi kutatások regionális fejlesztése, decentralizálása — persze bizonyos határokon belül, amelyeket a személyi és tárgyi feltételek színvonalas biztosíthatósága, a társadalmi és szakmai igények stb. jelölnek ki — szükséges, kívánatos és mihamarabb megoldandó feladat. Időszerű a probléma újabb felvetése: a hatvanas évek derekán megdőlt fejlődés meglassúbbodásának esztendeit éljük. Megalakultak a vidéki akadémiai bizottságok, minden megyében létesült (legalább egy kar erejéig) felsőoktatási intézmény, megerősödtek a helyi folyóiratok, tudományos társaságok, szinte mozgalmá vált a helytörténeti és a pedagógiai kutatás. Viszont nem tisztázódott kellőképp az új intézmények regionális szerepvállalása, tervszerű együttműködése, sőt a decentralizáció bizonyos dekoncentrációt (szétaprózódást) is eredményezett.

Bakos reálisan méri fel a helyzetet, és sok megszívlelendő javaslatot tesz — főleg a tudományszervezés és -irányítás tárgykörében, az országos településfejlesztési koncepció nagyobb összefüggéseibe ágyazva — a vidéki tudományos élet további erősítésére. Gondolatmenetét, felvetéseit igazolva látjuk akkor is, ha nézőpontot váltunk, s a problémát inductíve szemléljük, reflexióinkat a vidéken élő kutató szemszögéből fogalmazzuk meg.

Habár az elmúlt időben sok minden történt a vidéki tudományosság fejlesztéséért, vidéken kutatónak lenni ma is az átlagosnál nagyobb közegellenállást, több

erőfeszítést s bizonytalanabb eredményt jelent. Kevesebb a státus, hiányosabb a könyv- és levéltári gyűjtemény, fejletlenebb a kulturális környezet. A lehetőségek szűkössége okán már a kiválasztódást is a képességek és a véletlen koordinációjaként jellemezhetjük. Néhány gyakorlati esztendő ugyan előny a felsőoktatási intézmény pályázatán, ám a középiskola ma (az általános iskoláról nem is beszélve) alkalmatlan terep tudományos munka végzésére. Valamikor régen egész tudósnemzedékek nőttek fel a gimnáziumok, reáliskolák katedráin. Jelenleg a kutatás szempontjából a középfokú oktatás inkább zsákutca, mint előiskola. A tehetséges pályakezdő előbb az elszigeteltség falaiba ütközik, aztán a differenciálatlan — az oktatás és nevelés magasabb feladatait alsóbbrendű tevékenységekkel ötvöző — munkában őrlődik. Magas az óraszám, a tanárnak — hogy anyagi egzisztenciáját valamennyire is biztosíthassa — rendszeresen kell túlóráznia. Az úgynevezett „tudós tanár” eszménye a múlté. A „nevelő tanár” kívánatosabb fogalmával hivatalosan is megtagadták, mintha a jó pedagógus munkájában nem a szakma volna a legfontosabb nevelőerő. Az egyre gyérebb tudományos tevékenységet reprezentáló iskolai évkönyvek elsőik között ezek a szakmai igénytelenség áldozataul. Néhol már az oktató munka is olyannyira gépiessé vált, hogy a továbbtanulási esélyt órán kívüli (tanfolyami, esetleg magán) tanítással kell megpótolni. (Valamikor régen csak a bukácsoló tanulókat volt szokás korrepetáltatni, most a tehetségesek se jutnak be egykönnyen jobb felsőoktatási intézménybe, ha a szülők nem fogadnak melléjük korrepetitort. Tudomány és középfokú oktatás szakadását egyébként jól példázza az I. osztályos gimnáziumi irodalomkönyv tragikomikus vitája.) A helyzetet úgy ábrázolhatjuk, mintha a front mögül leszakadt volna a hátszág. Vagy közelebbi sporthasonlattal élve: a magyar tudomány olyan NB/I, amely mellett nincs szervezve se NB/II, se NB/III. A káderutánpótlás a célserű piramisforma helyett kényszerűen szűk csatornákon át valósul meg.

A társadalomtudomány fejlődésének sajátossága (különösképp azon ágazatoké, melyeket nemzeti tudományokként szoktak definiálni), hogy a szakosodás folyamataival egyidejűen erős integrációs törekvések is érvényesülnek benne. Főlé kell emelkednie a mozaikszerűség, a specializáció érdekeinek, tevékeny részt kell vállalnia a nemzeti-népi tudat megképzéséből, formálásából. Sokoldalúsága, egysége, szintetizáló szerepe nem rendelhető alá ugyanúgy a szelektív tudományfejlesztés szempontjainak, mint például a népgazdaság igényeivel és teherbíró képességgel közvetlenebb összefüggésben levő alkalmazott természettudomány. Itt a hasznosság oly gyorsasággal nem realizálódik és kvantitatíve kevésbé mérhető, témaválasztás, praktikus szükséglet és tudományos eredmény között nincs oly pontos megfelelés, fontossági kapcsolat. A téma sokszor csak alkalom, ürügy nagyobb gondolati összefüggések kifejtésére. Viszont az általános műveltség e „luxusa” nélkül, az ideológia „fényűzése” híján a legkorszerűbb szakismeret se válhat termelőerővé. A társadalomtudomány e sajátossága magyarázza a sokirányú támogatás szükségességét, a szélesebb kutatói és társadalmi bázis, a regionális-közösségi kötődés fontosságát. Mivel nincs minden városban egyetem, viszont mindenütt van társadalomkutatási feladat, a háttér, kiindulópont, az alap csakis a középiskolai tanárság lehet. Persze, ha a tudós tanárok hagyományát újra elevenné akarjuk tenni, jelszavakkal, deklarációkkal semmire se megyünk, csakis konkrét és ösztönző intézkedésekkel. Pusztán elvárások helyett rendszeres támogatással. Így azt a tanárt, aki megszerezte a tudományos munkavégzés képességét és készségét igazoló egyetemi doktori fokozatot, illetve publikációkkal tanúsítja, hogy részt vesz valamely felsőoktatási intézmény vagy kutatóintézet tudományos programjában, kutatónap-kezdvevényben kellene részesíteni, heti kötelező óraszámát négy-öt órával csökkenteni, fizetésén pótlékkal is javítani. (Ma még a disszertáció megvédésére se kap tanulmányi szabadságot.) Ki lehetne dolgozni az egyetemek és főiskolák posztgraduális képzésének rendszerét, amely a legtehetségesebb végzett hallgatók számára lehetővé tenné a tudományos kutatómunkát, a tanszékhez fűződő kapcsolatok fennmaradását. Meg kellene szervezni a Középiskolai Tanárok Tudományos Egyesületét, amely fóruma lehetne a pedagógusok tudományos tevékenységének, pályázatokat írna ki, szakmai tanulmányutakat támogatna. Ösztönözni kellene a ta-

nárok publikációit tartalmazó iskolai évkönyvek megjelentetését, a pedagógusi státuson belül olyan szakmai hierarchia kialakítását, amely formálisan is elismerné a tanárok tudományos felkészültségét és munkavégzését. Az oktatás se látná kárát.

A felsőoktatási intézményekben természetesen jobb a társadalomtudományi kutatások káderhelyzete. A tudományos tevékenység — az oktató-nevelő munka és a társadalmi-közeleti aktivitás mellett — munkaköri kötelezettség, amelynek teljesítésére átlagban heti két kutatónap áll rendelkezésre. (Egyetemen több, főiskolán kevesebb.) A hármas követelményrendszer alkalmazása azonban nem eléggé rugalmas, a kedvezmények mértéke nincs összefüggésben a teljesítménnyel. Hatékonyabb lehetne a kutatómunka, ha a munkaidő szerkezetét a publikációs tevékenység mennyisége és minősége közvetlenebbül határozná meg. Gondot okoz az is, hogy a tudományos kutatásra fordítandó időkeretben a kelleténél nagyobb részt jelent a szervezési-adminisztratív feladatok ellátása. Sok a terv, a jelentés, az értekezés, legalábbis a konkrét kutatáshoz viszonyítva. Problémát okoz a társadalomtudományi kutatások bizonyos szétforgácsoltsága. Kevés a példa a kooperációra, annál több az úgynevezett szabad kapacitásra tervezett egyéni témák száma. Ez főképp az objektív adottságokból következik: egy történeti jellegű tanszéken gyakorta csak egy-két oktató jut egy korszakra, s a társtanszékek között alig van együttműködés. A tervek központi ajánlásra bár, de induktíve készülnek, s az országos szintű szaktudományi egyeztetés legfőbb utólagos észrevételekre, a legszembetűnőbb átfedések és hiányok konstatálására szorítkozik. Bakos az intézményi kapcsolatok fejlesztését a regionális kooperáció formájában javasolja. Hálózatot tervez egyetemi központtal, társ- és fiókintézményekkel, csatlakozó kutatóhelyekkel. Elgondolásával — a részletekbe menő korrekciót most nem számítva — egyet lehet érteni, ha az integrációs szervezet az egyetem universitas-funkciójából nő ki, s nem válik valamiféle intézmények közötti és fölötti mesterséges, bürokratikus képződménnyé, amely a koordinálás gondját ahelyett hogy megoldaná, csak sokszorozza. A regionális központnak magának kell megkeresnie sajátos szerepét s kivívnia önállóságát. Ne legyen a fővárosnak másod-harmadrangú vidéki tudományos lerakata, de az urbs ellenfeleként a provincializmus gyűjtőhelye se. A vidéki társadalomkutató nem élhet meg Budapest könyv- és levéltárai, tudományos intézetei nélkül, s a tudomány se parcellázható föl tájegységenként. A regionális kooperáció akkor töltheti be funkcióját, ha hídszerpet vállal a főváros és a vidék tudományos élete közt. Eleven kapcsolatot létesít a központi irányítás és a régió, a fővárosi és a vidéki tudományos műhelyek között. A különbségek kiegyenlítésén munkálkodik, nem pedig kiélezésükön. Centralizáció és decentralizáció összhangján.